

Змістовий модуль 1. Зовнішньоекономічна діяльність та її роль у розвитку національної економіки

Тема1. Сутність зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД)

1.1. . Зовнішньоекономічна діяльність та її роль у розвитку національної економіки

1.1.1. Місце ЗЕД в системі категорій міжнародної економіки

Зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ) - це міжнародні торгово-економічні зв'язки, представлені сукупністю різних форм, засобів, методів зовнішньоторговельних, науково-технічних, виробничих, валютно-фінансових, кредитних відносин між країнами. Фактори, що стимулюють розвиток зовнішньоекономічних зв'язків зображені на рис.1.1.1.1.

Рис.1.1.1.1 Фактори, що стимулюють розвиток зовнішньоекономічних зв'язків

Більшість країн світу, маючи обмежену ресурсну базу й вузький внутрішній ринок не в змозі виробляти з достатньою ефективністю товари, які необхідні для внутрішніх потреб. Для таких країн зовнішньоекономічні зв'язки є способом одержання необхідних товарів. Країни спеціалізуються на виробництві такої продукції, що значно дешевше від закордонних аналогів, що в остаточному

підсумку приносить прибуток кожній країні учасниці, задовольняє потреби споживачів у продукції кращої якості. Класифікація зовнішньоекономічних зв'язків зображена на Рис.1.1.1.2.

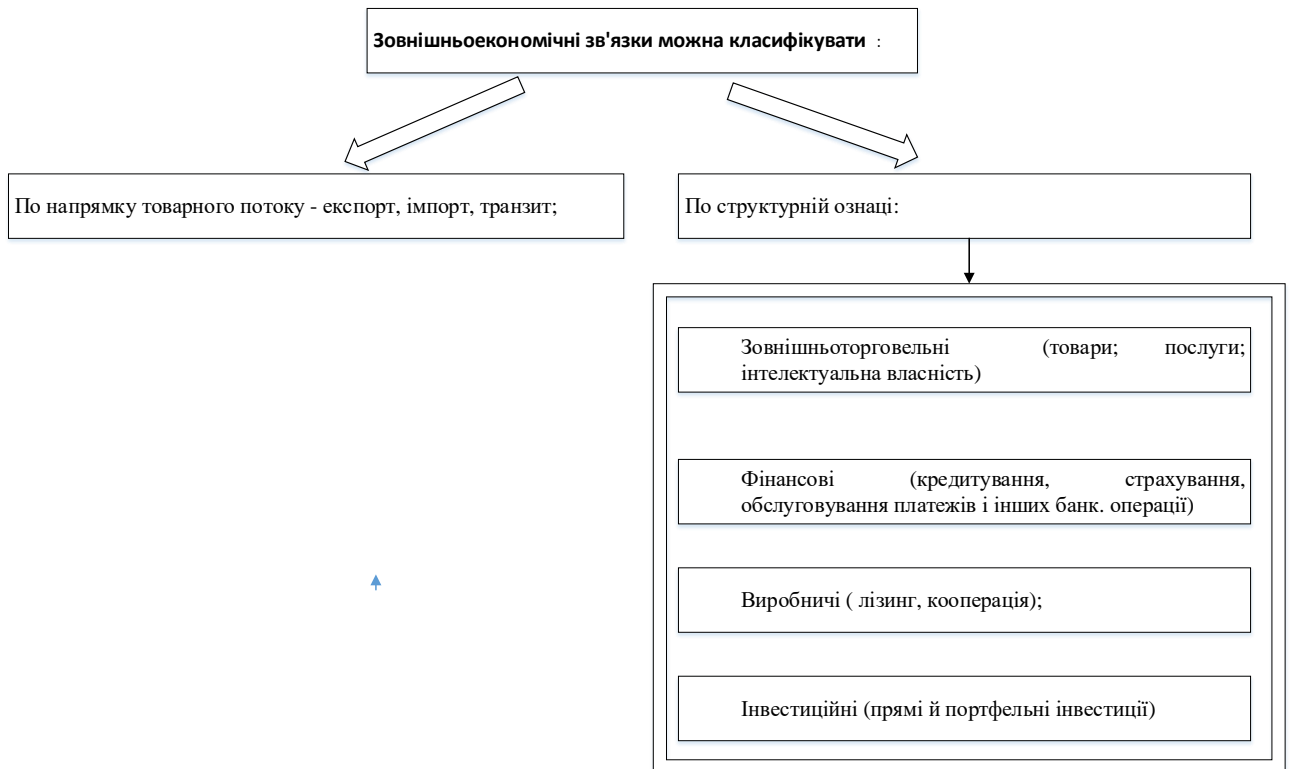

Рис.1.1.1.2 Класифікація зовнішньоекономічних зв'язків

Зовнішньоекономічну діяльність розуміють як один з аспектів ЗЕЗ, як сферу самостійної виробничо-комерційної діяльності підприємств і організацій. Самостійність проявляється у виборі іноземного контрагента й номенклатури товарів для експортно-імпоротної угоди, у встановленні цін, у визначенні виду й форми ЗЕД.

Зовнішньоекономічною діяльністю є господарська діяльність за участю вітчизняних та іноземних суб'єктів господарювання, складовою якої є перетин митного кордону України майном та/або робочою силою, і яка здійснюється в спеціальному правовому режимі. Іншими словами ЗЕД являє собою процес реалізації зовнішньоекономічних зв'язків, що включають торгівлю, спільне підприємництво, надання послуг, співробітництво.

Поняття зовнішньоекономічної діяльності слід відрізнити від поняття зовнішньоекономічної операції. Змістом будь-якої діяльності (в т. ч. ЗЕД) є систематичні дії певного спрямування, не обмежені у часі чи такі, що здійснюються протягом тривалого періоду (наприклад, протягом дії виданої на 5 років ліцензії).

Зміст поняття “операція” (в господарсько-правовому сенсі) - значно вужчий. Це можуть бути окремі дії чи їх сукупність, спрямована на досягнення певного результату (наприклад, перерахування коштів іноземному контрагенту-підрядчику відповідно до умов зовнішньоекономічного договору). Характерною ознакою **зовнішньоекономічної операції** є перетин робочою силою та/або майном, що використовується у ЗЕД, митного кордону України.

1.1.2. Етапи розвитку ЗЕД. Основні теорії ЗЕД.

Зовнішньоекономічна діяльність є предметом дослідження багатьох економістів. Їхні результати можна згрупувати за напрямками економічних учень (рис.1.1.2.1).

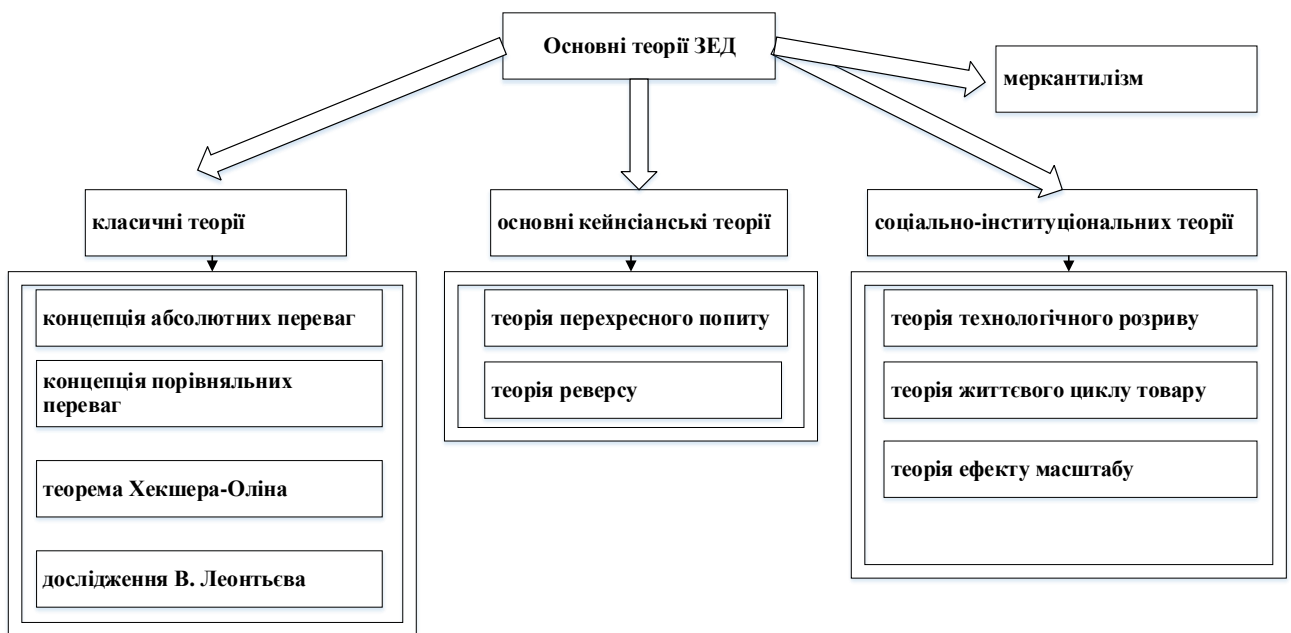

Рис.1.1.2.1 Основні теорії ЗЕД

Згідно з ідеями **меркантилізму** основною метою зовнішньоекономічної діяльності є накопичення в країні істинного (на думку прихильників меркантилізму) багатства – золота, срібла тощо – шляхом обмеження імпорту та збільшення експорту.

Основні **класичні теорії** пояснюють причини зовнішньоекономічної діяльності, акцентуючи увагу на факторах пропозиції. Так, згідно з **концепцією абсолютних переваг** експортуватимуться ті товари, абсолютні витрати виробництва яких у розрахунку на одиницю продукції нижче, ніж у країні-партнері. Відповідно до **концепції порівняльних переваг**, експортуватимуться товари з відносно нижчими витратами виробництва. При цьому власник відносної (порівняльної) переваги повинен абсолютно спеціалізуватися на виробництві та збуті «виграшного» товару. Обидві теорії мають істотний недолік:

вони не пояснюють причини виникнення переваг. Зазначений недолік був подоланий у **теоремі Хекшера-Оліна**, суть якої полягає в тому, що країна експортуватиме той товар, для виробництва якого інтенсивно використовується найбільш розповсюджений на її території фактор виробництва.

Проте **дослідження В. Леонт'єва** свого часу мали неочікуваний висновок: трудомісткі країни експортують більш капіталомістку продукцію, а капіталомісткі – трудомістку. Ця невідповідність отримала назву Парадоксу Леонт'єва. Неодноразові спроби пояснити цей парадокс дали змогу не тільки підтвердити теорему Хекшера-Оліна, а й розвинули та збагатили її завдяки врахуванню додаткових обставин, які впливають на міжнародну спеціалізацію, зокрема таких:

- неоднорідність факторів виробництва, перш за все робочої сили, яка суттєво відрізняється за рівнем кваліфікації. У зв'язку з цим в експорті промислово розвинутих країн може відображатися відносна надлишковість висококваліфікованої робочої сили і спеціалістів, у той час як країни, що розвиваються, експортують продукцію, яка потребує значних затрат некваліфікованої праці;

- значна роль природних ресурсів, що, як правило, використовуються у виробничому процесі тільки в поєднанні з великою кількістю капіталу (наприклад, у галузях добувної промисловості). Це певною мірою пояснює те, що експорт із багатьох країн, що розвиваються, і мають великі запаси природних ресурсів, капіталомісткий, хоча капітал у цих країнах і не є відносно надлишковим фактором;

- вплив на міжнародну спеціалізацію зовнішньоторговельної політики уряду. Ця політика може обмежувати імпорт і стимулювати розвиток внутрішнього виробництва та експорт продукції тих галузей, де інтенсивно використовуються відносно дефіцитні фактори виробництва.

На противагу класичним теоріям **основні кейнсіанські теорії** при дослідженні причин розвитку зовнішньоекономічної діяльності роблять наголос на факторах попиту. Зокрема, **теорія перехресного попиту** полягає в тому, що оптимальний результат експорту може бути досягнутий у тому випадку, коли інша країна матиме структуру попиту подібну до структури попиту країни походження товару. Відповідно до **теорії реверсу** попиту країна у зв'язку з потужним внутрішнім попитом може імпортувати товари незважаючи на відносно кращу забезпеченість факторами виробництва.

До основних **соціально-інституціональних теорій** зовнішньоекономічної діяльності відносяться теорія технологічного розриву, теорія життєвого циклу товару, теорія ефекту масштабу. **Теорія технологічного розриву** ґрунтується на тому, що кожна індустріальна країна здатна зробити прорив у будь-якому напрямі науки, техніки, технології, у результаті якого одержані винаходи можуть бути освоєні виробництвом. Такі процеси не збігаються у часі в різних країнах. Як наслідок ті країни, в яких були досягнуті технологічні переваги, отримують

переваги конкурентні, що дає можливість отримувати монопольну ренту на світовому ринку. При цьому зазначена ситуація може виникнути за однакової ресурсної забезпеченості країн-учасниць світової торгівлі. **Теорія життєвого циклу товару** пояснює мотиви і спрямування зовнішньої торгівлі невідповідністю фаз життєвого циклу товарів у різних країнах. Сутність **теорії ефекту масштабу** полягає у наступному: незважаючи на той факт, що певні країни володіють приблизно однаковим ресурсним потенціалом, товарообмін між ними буде вигідним за умов спеціалізації у галузях, яким властивий ефект масового виробництва, оскільки виникає можливість розширити виробництво і знизити витрати – реалізувати ефект масштабу.

Поняття «зовнішньоекономічна діяльність підприємства» (ЗЕД) з'явилося в СРСР у 1986р. у зв'язку з намаганням реформувати адміністративно-командну систему економіки, яка перебувала в стані глибокої кризи. Одним з центральних напрямків даної реформи була децентралізація зовнішньої торгівлі, надання підприємствам права безпосереднього виходу на зовнішній ринок і стимулювання такої діяльності на рівні господарюючих суб'єктів. Після проголошення у 1991р. незалежності України були здійснені заходи, спрямовані на істотну лібералізацію ЗЕД в країні, а сама ЗЕД починає розглядатися не тільки як складова господарської діяльності підприємства, але й як важливий фактор економічного зростання, створення передумов більш інтенсивного розвитку інтеграційних процесів на мікрорівні. Роль ЗЕД у розвитку національної економіки зображена на рис.1.1.2.2.

Зовнішньоекономічна діяльність впливає на розвиток економіки в цілому:

1) завдяки одержанню валютного виторгу від експорту. Валютний виторг дозволяє оплачувати імпорт

2) сприяє підвищенню технічного рівня виробництва за рахунок імпорту сучасної техніки й технологій

3) сприяє розвитку економіки за рахунок довгострокового виробничого співробітництва й стабільних зв'язків між іноземними партнерами по спільній діяльності у виробництві конкурентоздатної продукції й виходу з нею на світові ринки

4) відіграє роль прискорювального фактора, що сприяє підвищенню рівня і якості життя.

Рис.1.1.2.2 Роль ЗЕД у розвитку національної економіки.

1.2. Сутність зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД).

1.2.1 Види зовнішньоекономічної діяльності в Україні

Види зовнішньоекономічної діяльності зображені на рис.1.2.1.1.

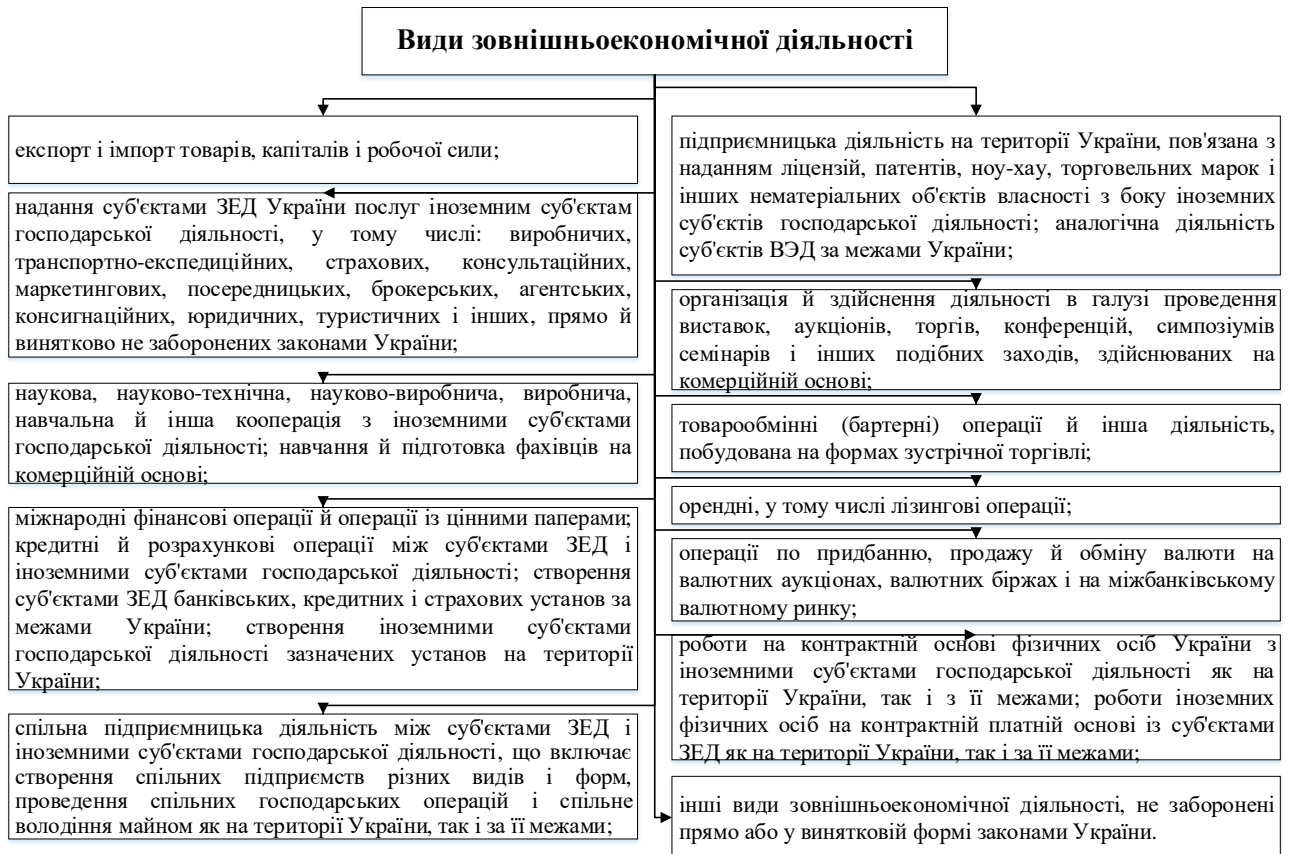

Рис.1.2.1.1 Види зовнішньоекономічної діяльності

Одним з основних видів ЗЕД та складовою будь-якою ЗЕД є експорт та імпорт товарів, капіталів та робочої сили. *Ст. 1 Закону “Про ЗЕД” містить визначення цих понять, розрізняючи при цьому експорт/імпорт товарів та експорт/імпорт капіталів.*

Експорт товарів — продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів.

Реекспорт товарів - продаж іноземним суб'єктам господарської діяльності та вивезення за межі України товарів, що були раніше імпортовані на територію України.

Імпорт товарів — купівля українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в іноземних суб'єктів господарської діяльності товарів з ввезенням або без ввезення цих товарів на територію України, включаючи купівлю товарів,

призначених для власного споживання установами та організаціями України, розташованими за її межами.

Експорт/імпорт капіталу - вивезення за межі України/ввезення з-за меж України капіталу у будь-якій формі (валютних коштів, продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших немайнових прав) з метою одержання прибутків від виробничої та інших форм господарської діяльності.

Закріплюючи широкі можливості щодо експорту-імпорту як різновиду зовнішньоекономічної діяльності та експортно-імпортних операцій як складової ЗЕД, законодавець встановлює і певні обмеження з метою захисту національних інтересів.

Заборона на види експорту та імпорту зображена на рис. 1.2.1.2.

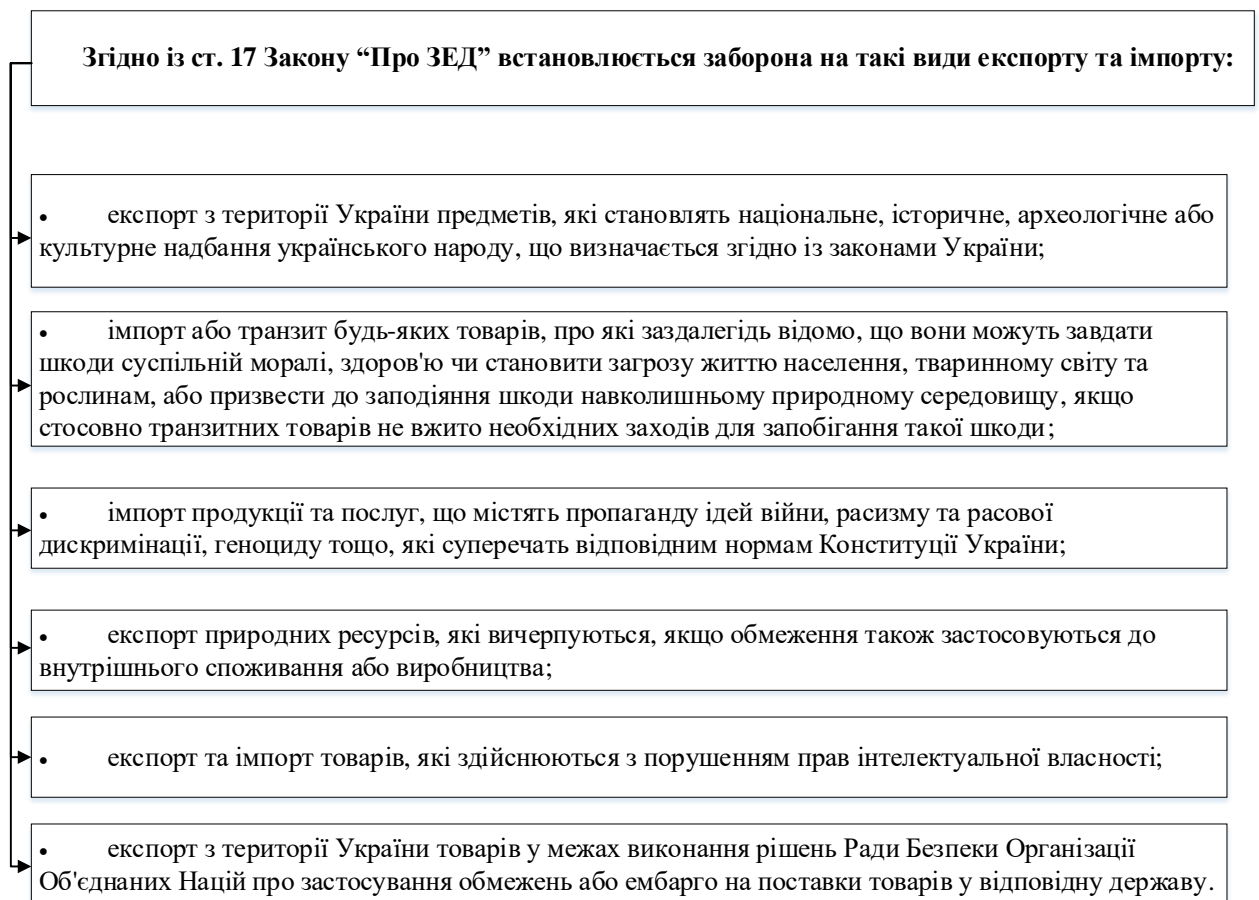

Рис.1.2.1.2 Заборонені види експорту та імпорту

Окрім того, Законами України можуть встановлюватися обмеження/заборони і щодо певних методів імпортування товарів в Україну. Це стосується так званого демпінгу/демпінгового імпорту та субсидованого імпорту.

Демпінг/демпінговий імпорт (відповідно до ст. 1 Закону "Про ЗЕД") - це ввезення на митну територію країни імпорту товару за ціною, нижчою від

порівнянної ціни на подібний товар у країні експорту, яке заподіює шкоду національному товаровиробнику подібного товару.

Субсидований імпорт - ввезення на митну територію країни імпорту товару (товарів), що користується пільгами від субсидії, яка надається для виробництва, переробки, транспортування або експорту такого товару.

Небезпечність для національної економіки такого імпорту зумовила прийняття спеціального нормативно-правового акта вищої юридичної сили - Закону України від 22.12.1998 р. "Про захист національного виробника від субсидованого імпорту".

Законом "Про ЗЕД" (ст. 30) **встановлені обмеження щодо реекспорту**, а саме: забороняється реекспорт товарів, імпортованих за рахунок Державного валютного фонду України та валютних фондів місцевих Рад народних депутатів України.

Квоти (контингенти) глобальні - квоти, що встановлюються по товару (товарах) без зазначення конкретних країн (груп країн), куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

Квоти (контингенти) групові - квоти, що встановлюються по товару (товарах) з визначенням групи країн, куди товар (товари) експортується або з яких він (вони) імпортується;

Квота експортна (імпортна) - граничний обсяг певної категорії товарів, який дозволено експортувати з території України (імпортувати на територію України) протягом встановленого строку та який визначається у натуральних чи вартісних одиницях;

Квоти (контингенти) індивідуальні - квоти, що встановлюються по товару (товарах) з визначенням конкретної країни, куди товар (товари) може експортуватись або з якої він (вони) може імпортуватись;

Квоти спеціальні - граничний обсяг імпорту в Україну певного товару (товарів), що є об'єктом спеціального розслідування та/або спеціальних заходів, який дозволено імпортувати в Україну протягом установленого строку та який визначається в натуральних та/або вартісних одиницях виміру.

Ембарго - повна заборона торгівлі з конкретною країною, що запроваджується переважно з політичних мотивів. "Добровільне" обмеження експорту встановлюється під загрозою застосування країною-імпортером обмежень на ввезення товарів (зменшення квот, запровадження ембарго та ін.). Активно застосовується на міжнародному рівні також сезонне квотування. Сезонне квотування передбачає використання квоти для ввезення аграрної продукції в період збирання врожаю в країні й піку надходження на внутрішній ринок власної продукції, насамперед такої, що швидко псується (фрукти, овочі, квіти).

Фритредерство — політика вільної торгівлі з метою лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, вільного доступу на національний ринок товарів, капіталів, робочої сили тощо.

1.2.2 Принципи ЗЕД в Україні.

Принципи зовнішньоекономічної діяльності - це керівні начала, що визначають спрямованість правового регулювання зовнішньоекономічних відносин. Принципи зовнішньоекономічної діяльності закріплені та конкретизовані в ст. 2 Закону “Про ЗЕД” (рис.1.2.2.1)

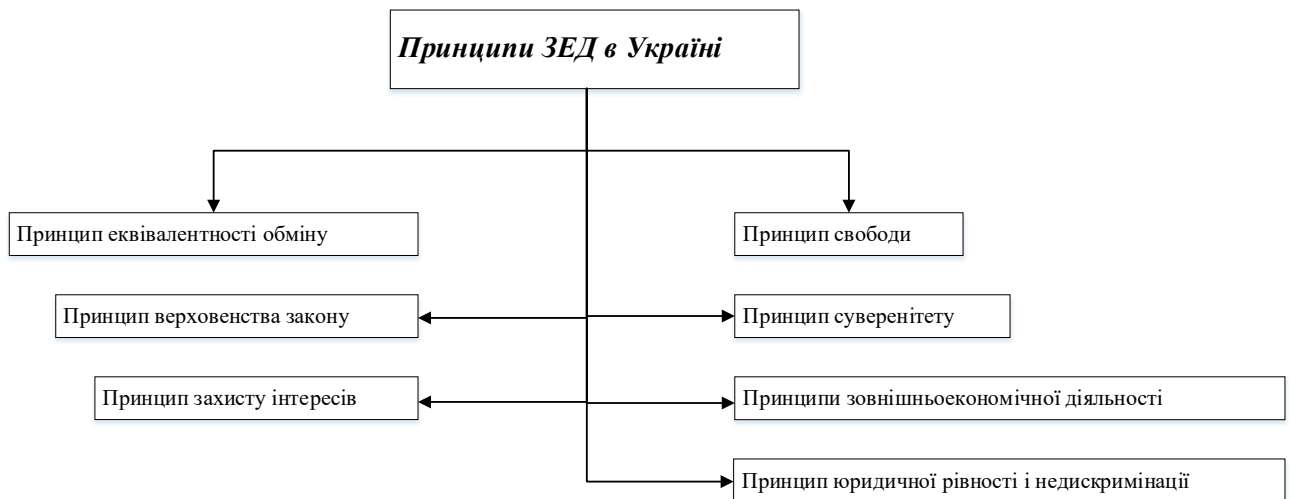

Рис.1.2.2.1 Принципи зовнішньоекономічної діяльності

Принцип суверенітету народу України у здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, що полягає у:

- виключному праві народу України самостійно та незалежно здійснювати зовнішньоекономічну діяльність на території України, керуючись законами, що діють на території України;
- обов'язку України неухильно виконувати всі договори і зобов'язання України в галузі міжнародних економічних відносин;

Принцип свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у:

- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки;
- праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України;
- обов'язку додержувати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України;
- виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності;

Принцип юридичної рівності і недискримінації, що полягає у:

- рівності перед законом всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, незалежно від форм власності, в тому числі держави, при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності;

- забороні будь-яких, крім передбачених цим Законом, дій держави, результатом яких є обмеження прав і дискримінація суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, а також іноземних суб'єктів господарської діяльності за формами власності, місцем розташування та іншими ознаками;

- неприпустимості обмежувальної діяльності з боку будь-яких її суб'єктів, крім випадків, передбачених цим Законом;

Принцип верховенства закону, що полягає у:

- регулюванні зовнішньоекономічної діяльності тільки законами України;
- забороні застосування підзаконних актів та актів управління місцевих органів, що у будь-який спосіб створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності умови менш сприятливі, ніж ті, які встановлені законами України;

Принцип захисту інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, який полягає у тому, що Україна як держава:

- забезпечує рівний захист інтересів всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності на її території згідно з законами України;

- здійснює рівний захист всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності України за межами України згідно з нормами міжнародного права;

- здійснює захист державних інтересів України як на її території, так і за її межами лише відповідно до законів України, умов підписаних нею міжнародних договорів та норм міжнародного права;

Принцип еквівалентності обміну, неприпустимості демпінгу при ввезенні та вивезенні товарів (вказує на необхідність забезпечення правовими засобами економічної рівноваги при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності, обміну рівними вартостям, недопущення фіктивного експорту з метою отримання бюджетного відшкодування податку на додану вартість тощо)

1.2.3 Суб'єкти/об'єкти ЗЕД та їх класифікація.

Учасники ЗЕД зображені на рис.1.2.3.1.

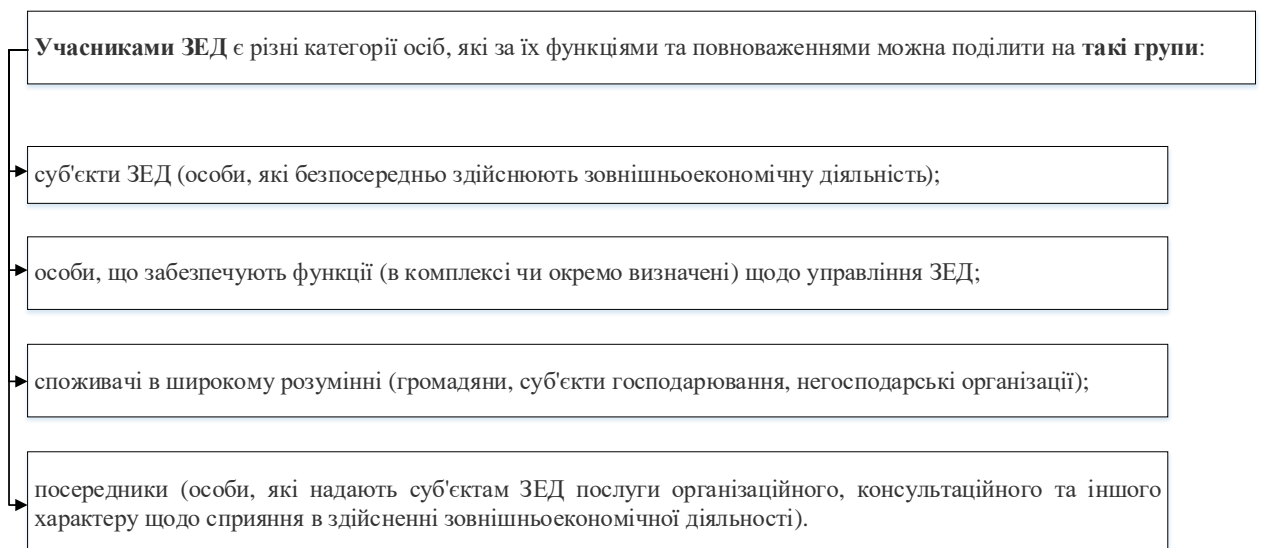

Рис.1.2.3.1 Учасники ЗЕД

Відповідно до ст. 3 Закону “Про ЗЕД”, **суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в Україні є:**

- фізичні особи - громадяни України, громадяни республік Союзу РСР, іноземні громадяни та особи без громадянства, які мають цивільну правоздатність і дієздатність згідно із законами України і постійно проживають на території України;

- юридичні особи, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України (підприємства, організації та об'єднання всіх видів, включаючи акціонерні та інші види господарських товариств, асоціації, спілки, концерни, консорціуми, торговельні дома, посередницькі та консультаційні фірми, кооперативи, кредитно-фінансові установи, міжнародні об'єднання, організації та ін.), в т. ч. юридичні особи, майно та/або капітал яких є повністю у власності іноземних суб'єктів господарської діяльності;

- об'єднання фізичних, юридичних, фізичних і юридичних осіб, які не є юридичними особами згідно із законами України, але які мають постійне місцезнаходження на території України і яким цивільно-правовими законами України не заборонено здійснювати господарську діяльність;

- структурні одиниці суб'єктів господарської діяльності республік Союзу РСР, іноземних суб'єктів господарської діяльності, які не є юридичними особами згідно із законами України (філії, відділення тощо), але мають постійне місцезнаходження на території України;

- спільні підприємства за участю суб'єктів господарської діяльності України та іноземних суб'єктів господарської діяльності, зареєстровані як такі в Україні і які мають постійне місцезнаходження на території України;

- інші суб'єкти господарської діяльності, передбачені законами України;

До **другої категорії учасників ЗЕД** належать суб'єкти, що здійснюють організаційно-управлінські повноваження у сфері ЗЕД. Насамперед, це державні

органи та органи місцевого самоврядування. Подібні за своїм характером функції на регіональному та локальному рівнях можуть виконувати і господарські об'єднання, промислово-фінансові групи, банківські та фінансові холдингові групи - щодо своїх учасників, материнське підприємство - щодо своїх дочірніх підприємств.

Об'єктами здійснення ЗЕД є процеси обміну товарами, послугами, результатами творчої діяльності й інші види ЗЕД відповідно до чинного законодавства.

1.3. Державне регулювання ЗЕД.

1.3.1. Мета державного регулювання ЗЕД та принципи

Відповідно до ст. 380 ГК державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності спрямовується на захист економічних інтересів України, прав і законних інтересів суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, створення рівних умов для розвитку всіх видів підприємництва у сфері зовнішньоекономічних відносин та використання суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності доходів та інвестицій, заохочення конкуренції й обмеження монополізму суб'єктів господарювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Регулювання ЗЕД в Україні здійснюється відповідно до вищевказаних принципів з метою:

- Забезпечення збалансованості економіки й рівноваги внутрішнього ринку України;
- Стимулювання прогресивних структурних змін в економіці, у тому числі зовнішньоекономічних зв'язків суб'єктів ЗЕД України;
- Створення найбільш сприятливих умов для залучення економіки України в систему світового подолу праці і її наближення до ринкових структур розвинених закордонних країн;

Регулювання ЗЕД в Україні здійснюється за допомогою:

- Законів України;
- Передбачених у законах України актів тарифного й нетарифного регулювання, які видаються державними органами України в межах їхньої компетенції;
- Економічних заходів оперативного регулювання (валютно-фінансового, кредитного й іншого) у межах законів України;
- Рішень недержавних органів управління економікою, які приймаються по їхніх статутних документах у межах законів України;
- Угод, що містять між суб'єктами ЗЕД і які не суперечать законам України;

Правові режими для іноземних суб'єктів господарської діяльності на території України зображені на рис.1.3.1.1.

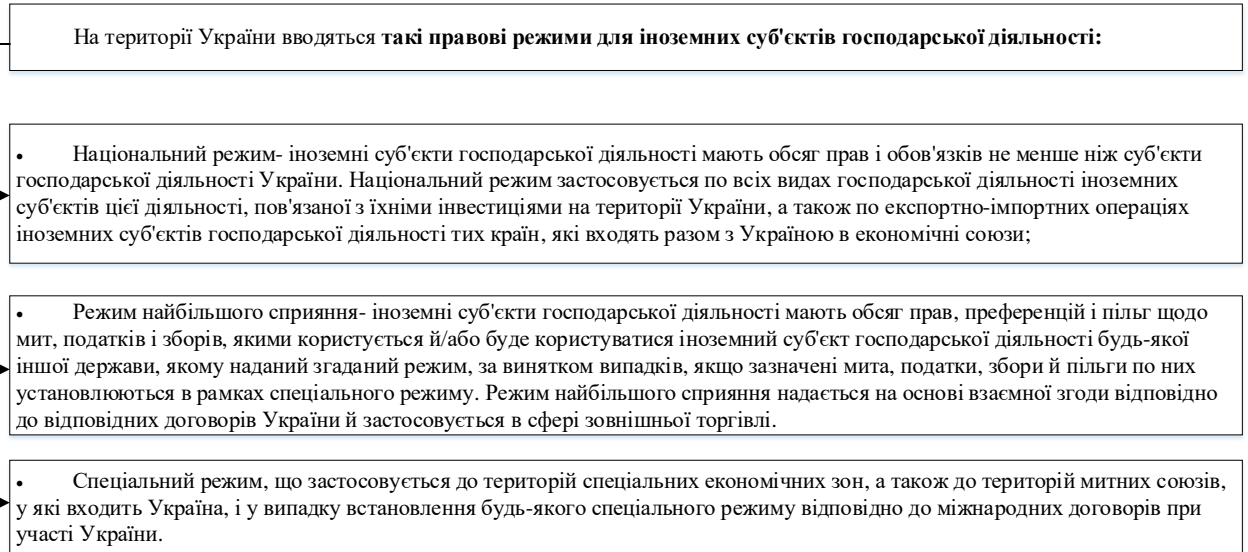

Рис.1.3.1.1 Правові режими для іноземних суб'єктів господарської діяльності

Україна самостійно формує систему й структуру державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на її території.

Державне регулювання ЗЕД повинне забезпечувати:

- **Захист економічних інтересів України й законних інтересів суб'єктів ЗЕД**

- Створення рівних можливостей для суб'єктів ЗЕД розвивати всі види підприємницької діяльності незалежно від форм власності й всі напрямки використання доходів і здійснення інвестицій;

- Заохочення конкуренції й ліквідацію монополізму в сфері ЗЕД.

Держава і її органи не мають права безпосередньо втручатися в зовнішньоекономічну діяльність суб'єктів цієї діяльності, за винятком випадків, якщо таке втручання здійснюється відповідно до діючого законодавства.

1.2.1. Інституційне забезпечення державного регулювання ЗЕД

Зовнішньоекономічні відносини є складною, багаторівневою системою з прямими та зворотними зв'язками. Необхідність координації останніх виявляє необхідність зовнішнього впливу, який підпадає під категорію регулювання. Але і самі суб'єкти відносин здатні впливати на діючі процеси. Тому слід відзначити 3 рівні регулювання ЗЕД (рис.1.2.1.1).

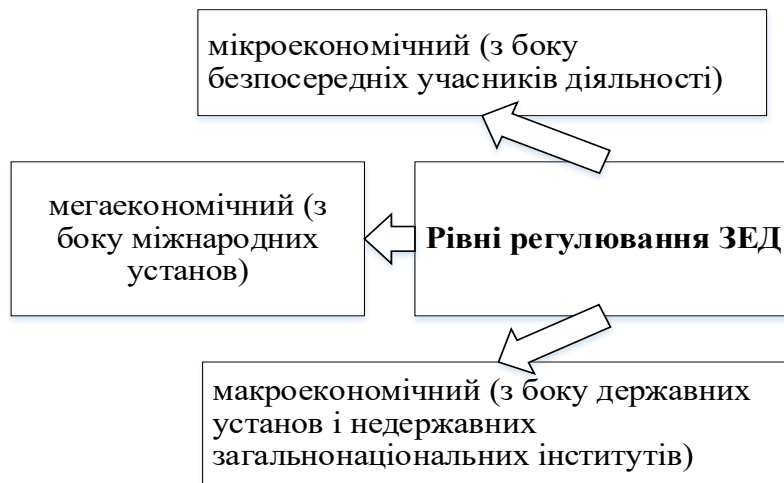

Рис.1.2.1.1 Рівні регулювання ЗЕД

Україна самостійно формує систему та структуру державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності на своїй території.

Суб'єкти державного регулювання ЗЕД:

- держава;
- недержавні органи управління, економікою (товарні, фондові, валютні біржі, торговельні палати, асоціації, спілки тощо), які діють на основі статутних документів;
- безпосередньо суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності (підприємства, фірми, організації);
- міждержавні та міжрегіональні органи регулювання зовнішньоекономічної діяльності (СОТ, ГАТТ, ЄБРР, МВФ)

Найвищим органом, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є Верховна Рада України. Також державне регулювання ЗЕД здійснюють: Кабінет Міністрів України, Національний банк України, Центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики, Державна митна служба України, Антимонопольний комітет України, Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі (рис.1.2.1.2).

Міністерство економіки є головним (провідним) органом у системі центральних органів виконавчої влади у забезпеченні реалізації єдиної державної політики економічного і соціального розвитку України.

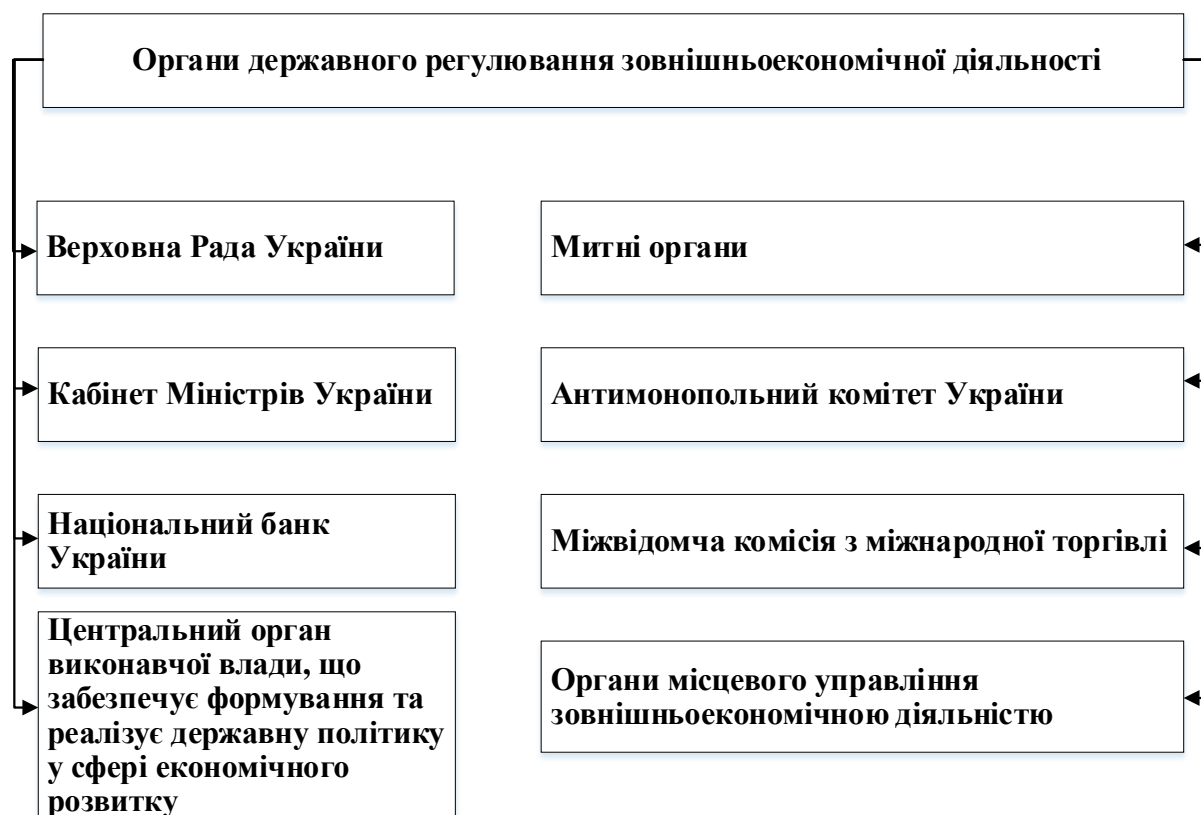

Рис.1.2.1.2 Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

Найвищим органом, що здійснює державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності, є **Верховна Рада України**. До компетенції Верховної Ради України належать:

- прийняття, зміна та скасування законів, що стосуються зовнішньоекономічної діяльності;
- затвердження головних напрямів зовнішньоекономічної політики України;
- розгляд, затвердження та зміна структури органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності;

- укладання міжнародних договорів України відповідно до законів України про міжнародні договори України та приведення чинного законодавства України у відповідність з правилами, встановленими цими договорами;

- встановлення спеціальних режимів зовнішньоекономічної діяльності на території України відповідно до статей 24, 25 цього Закону;

- затвердження списків товарів, експорт та імпорт яких забороняється згідно із статтями 16, 17 цього Закону;

- прийняття рішень про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань шляхом встановлення повної/часткової заборони (повного/часткового ембарго) на торгівлю, крім випадків, визначених цим Законом; позбавлення режиму найбільшого сприяння або пільгового спеціального режиму.

Кабінет Міністрів України:

- вживає заходів до здійснення зовнішньоекономічної політики України відповідно до законів України;

- здійснює координацію діяльності міністерств, інших центральних органів виконавчої влади

щодо забезпечення провадження зовнішньоекономічної діяльності; координує роботу торговельних представництв України в іноземних державах; призначає керівників торговельних представництв України в іноземних державах за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку, погодженим з Міністерством закордонних справ України; погоджує призначення на посади в закордонних дипломатичних установах України працівників центральних органів виконавчої влади, до посадових обов'язків яких належать питання торговельно-економічного та секторального співробітництва. Призначення таких працівників здійснюється за поданням центральних органів виконавчої влади, погодженим з Міністерством закордонних справ України;

- приймає нормативні акти управління з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України;

- проводить переговори і укладає міжурядові договори України з питань зовнішньоекономічної діяльності у випадках, передбачених законами України про міжнародні договори України, забезпечує виконання міжнародних договорів України з питань зовнішньоекономічної діяльності всіма державними органами управління, підпорядкованими Кабінету Міністрів України, та залучає до їх виконання інші суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності на договірних засадах;

- відповідно до своєї компетенції, визначеної законами України, вносить на розгляд Верховної Ради України пропозиції про систему міністерств, державних комітетів і відомств - органів оперативного державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, повноваження яких не можуть бути вищими за повноваження Кабінету Міністрів України, які він має згідно з законами України;

- забезпечує складання платіжного балансу, зведеного валютного плану України;

- здійснює заходи щодо забезпечення раціонального використання коштів Державного валютного фонду України;

- забезпечує виконання рішень Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй з питань зовнішньоекономічної діяльності;

- приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань шляхом запровадження режиму ліцензування, або здійснення інших заходів.

Національний банк України:

- здійснює зберігання і використання золотовалютного резерву України та інших державних коштовностей, які забезпечують платоспроможність України;

- представляє інтереси України у відносинах з центральними банками інших держав, міжнародними банками та іншими фінансово-кредитними установами та укладає відповідні міжбанківські угоди;

- регулює курс національної валюти України до грошових одиниць інших держав;

- здійснює облік і розрахунки по наданих і одержаних державних кредитах і позиках, провадить операції з централізованими валютними ресурсами, які виділяються з Державного валютного фонду України у розпорядження Національного банку України;

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку:

- забезпечує проведення єдиної зовнішньоекономічної політики при здійсненні суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності виходу на зовнішній ринок, координацію їх зовнішньоекономічної діяльності, в тому числі відповідно до міжнародних договорів України;

- здійснює контроль за додержанням всіма суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинних законів України та умов міжнародних договорів України;

- проводить антидемпінгові, антисубсидійні та спеціальні розслідування у порядку, визначеному законами України;

- виконує інші функції відповідно до законів України і Положення про центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері економічного розвитку.

Митні органи:

- здійснюють митний контроль в Україні згідно з чинними законами України.

Антимонопольний комітет України:

- здійснює контроль за додержанням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності законодавства про захист економічної конкуренції.

Міжвідомча комісія з міжнародної торгівлі:

- здійснює оперативне державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні відповідно до законодавства України;
- приймає рішення про порушення і проведення антидемпінгових, антисубсидійних або спеціальних розслідувань та застосування відповідно антидемпінгових, компенсаційних або спеціальних заходів;
- приймає рішення про застосування заходів у відповідь на дискримінаційні та/або недружні дії інших держав, митних союзів або економічних угруповань у межах компетенції, визначеної законами України.

До органів місцевого управління зовнішньоекономічною діяльністю належать:

- місцеві Ради народних депутатів України та їх виконавчі і розпорядчі органи;
- територіальні підрозділи (відділення) органів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України.

Компетенція органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів визначається Законом «Про зовнішньоекономічну діяльність» та Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні". Нормативні акти органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів стосовно регулювання зовнішньоекономічної діяльності приймаються тільки у випадках, прямо передбачених законами України. Органи місцевого самоврядування та їх виконавчі органи діють як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності лише через створені ними зовнішньоекономічні комерційні організації, які мають статус юридичної особи України.

Органи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності України можуть створювати свої територіальні підрозділи (відділення), якщо це впливає з їх компетенції, яка визначається законами України та положеннями про ці органи. Зазначені органи територіального регулювання зовнішньоекономічної діяльності створюються за погодженням з відповідними місцевими Радами народних депутатів України та в межах загального ліміту бюджетних коштів, що виділяються на утримання відповідних органів державного регулювання України. Дії зазначених підрозділів (відділень) не повинні суперечити нормативним актам місцевих Рад народних депутатів України, за винятком випадків, коли такі дії передбачені або впливають із законів України.

1.3.3. Зовнішньоекономічна політика та методи державного регулювання

Зовнішньоекономічна політика - це система заходів державної влади, спрямованих на найбільш сприятливий розвиток економічних, науково-технічних, виробничих і інших зв'язків із закордонними країнами, поглиблення й розширення участі в МПП із метою рішення стратегічних завдань її соціально-економічного розвитку.

Зовнішньоекономічна політика регулює зовнішню торгівлю, іноземні інвестиції, валютно-кредитні відносини, передачу нових технологій, а також міграцію робочої сили.

При визначенні зовнішньоекономічної політики як економічної категорії варто звернути увагу на дві її істотні функції:

Наступальна функція: спрямована, насамперед, на одержання країною порівняльних і абсолютних переваг у результаті участі в світогосподарських відносинах, тобто на реалізацію економічного потенціалу країни на світовому ринку.

Захисна функція: реалізується з метою формування господарської структури відповідно до національних інтересів і цілями зовнішньоекономічної політики. Основними причинами введення й підтримки захисних заходів є:

1. створення системи регулювання імпорту з метою захисту вітчизняного ринку від іноземної конкуренції;
2. необхідність захисту певних галузей і підприємств у період становлення нових виробництв, структурної перебудови й подолання кризових явищ;
3. необхідність захисту певних стратегічних галузей і підприємств, які забезпечують процес відтворення (енергетика, транспорт, зв'язок і т.д.) або обороноздатність країни;
4. необхідність мати резерв торгово-політичних поступок в обмін на аналогічні поступки країн-партнерів, важливих для вітчизняного експорту;
5. проведення вибіркової структурної політики;
6. рішення проблеми екстерналізації, тобто перекладання на інші національні економіки свої проблеми, витрати, труднощі.

Державне регулювання зовнішньоекономічної діяльності здійснюється за допомогою таких методів:

тарифні (економічні) методи регулювання

нетарифні (організаційно-адміністративні) методи регулювання

Тарифні (економічні) методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності являють собою комплекс заходів державного регулювання за допомогою митних тарифів. Тарифне регулювання виконує дві функції: протекціоністську — захист вітчизняних товарів і послуг від іноземної конкуренції; фіскальну - поповнення державного бюджету.

Тарифне регулювання базується на застосуванні Митного тарифу України.

Митний тариф - систематизований згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності перелік ставок ввізного мита, які справляються з товарів, що ввозяться на митну територію України.

Мито являє собою грошовий збір чи податок, який держава бере з товарів, власності та інших цінностей при перетині кордону України.

Розрізняють ввізне, вивізне, транзитне мито. Основним видом мита є ввізне (імпортне) мито, тобто мито на товари та інші предмети при їх імпорті на митну територію. За його допомогою підвищують ціну імпортованого товару, знижуючи його конкурентоспроможність на ринку України. Воно регулює та обмежує надходження іноземних товарів в державу. Вивізне та транзитне мито практично не застосовується.

Нетарифні (організаційно-адміністративні) методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності - комплекс заходів обмежено-заборонного порядку, що перешкоджають проникненню іноземних товарів та послуг на внутрішній ринок країни. Нетарифні обмеження являють собою заходи прихованого протекціонізму, мають характер адміністративного (силового) регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Нетарифне регулювання об'єднує в одну групу різноманітні заходи адміністративного, фінансового, кредитного, торгово-економічного та іншого характерів. Галузями, що традиційно регулюються нетарифними обмеженнями, є сільське господарство, енергетика, текстильна, металургійна, суднобудівна, автомобільна промисловості.

Нетарифні обмеження - основне гальмо на шляху зовнішньої торгівлі, яке зачіпає економічні інтереси країн, що розвиваються, оскільки багато нетарифних обмежень стосується товарів із цих держав. Всі вони згруповані класифікацією ГАТТ/СОТ у п'ять основних груп:

- обмеження, пов'язані з механізмом платежів
- кількісні та валютні обмеження вивезення чи ввезення товарів
- технічні бар'єри
- участь держави у зовнішньоторговельних операціях
- митні та адміністративні формальності

1.4. Основні напрямки та показники розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Рейтинг України серед інших країн.

Аналіз показників розвитку зовнішньоекономічної діяльності в Україні.

Перспективи України на міжнародній арені.

Дається на практичних заняттях

Стан розвитку зовнішньоекономічного сектора країни характеризуються сукупністю економічних показників зображено на рис. 1.4.1.

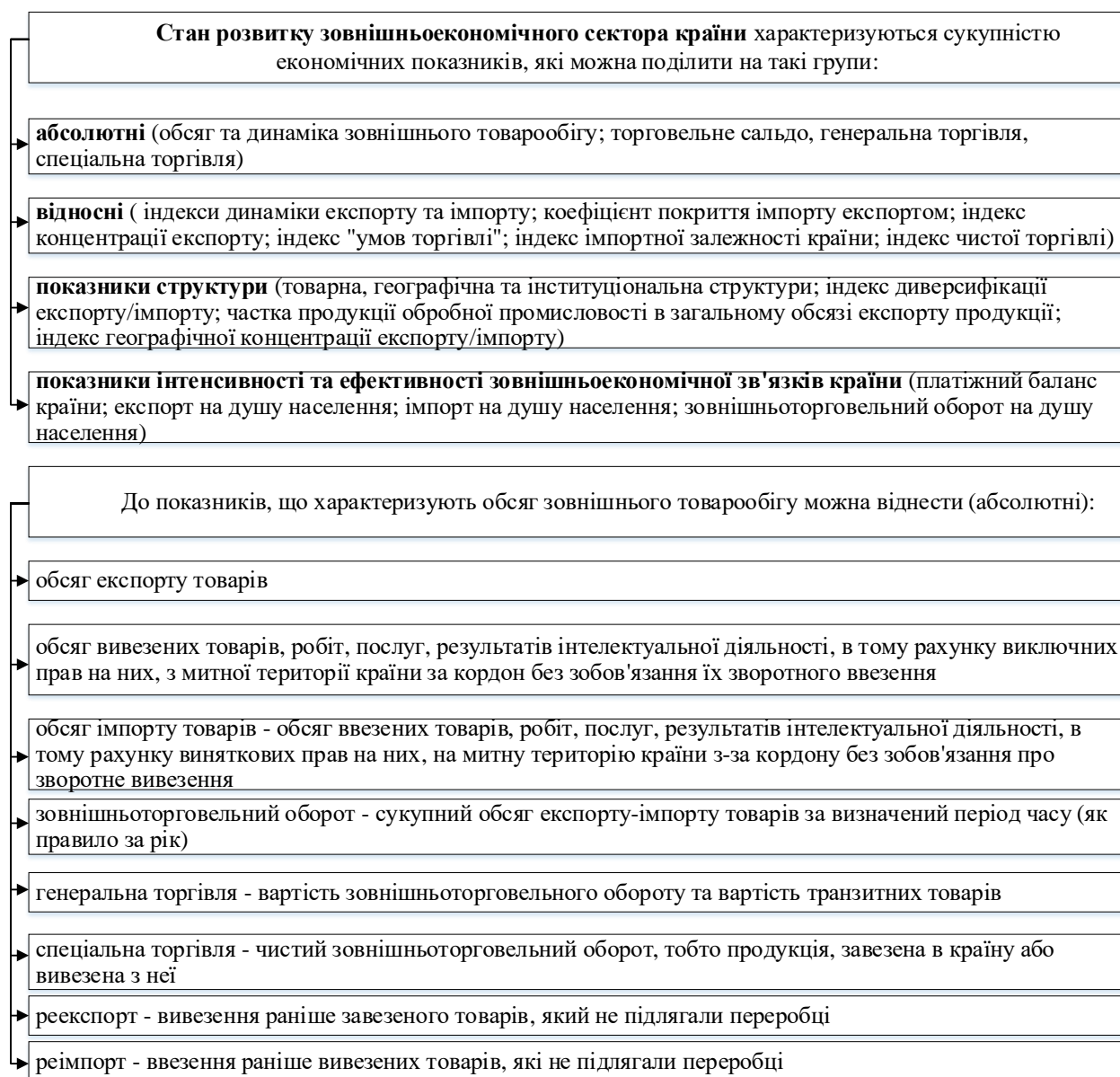

Рис. 1.4.1 Економічні показники, що характеризують стан розвитку ЗЕД

Динаміка експорту та імпорту визначається через показники, які доцільно розділити на дві підгрупи: темпи росту та темпи приросту (відносні показники).

До темпів росту зовнішньоекономічних зв'язків відносяться - темпи росту експорту, темпи росту імпорту, темпи росту зовнішньоторговельного обороту.

До темпів приросту зовнішнього товарообігу можна віднести - темпи приросту експорту, темпи приросту імпорту, темпи приросту зовнішньоторговельного обороту.

Товарна структура - це показники розподілу експорту й імпорту за основними товарними позиціями. Даний показник дозволяє виявити ступінь розвитку економіки країни. Так, якщо в товарному експорті країни домінують готові вироби - функціонування економічної системи вважається ефективним,

або країна на інтенсивному шляху розвитку. Якщо ж переважає сировина чи напівфабрикати - країна йде екстенсивним шляхом розвитку, тобто живе за рахунок майбутніх поколінь, використовуючи природні надра.

Географічна структура - це розподіл зовнішньоекономічних операцій за групами країн та регіонами. Даний показник характеризує ступінь розвитку зовнішньоекономічних відносин держави з іншими країнами світу та показує певну залежність держави від взаємовідносин з тією чи іншою країною.

Показники інтенсивності та ефективності розвитку ЗЕД:

Платіжний баланс (balance of payments) - це балансовий рахунок міжнародних операцій, вартісне вираження всього комплексу світогосподарських зв'язків країни у формі співвідношення надходжень та платежів, це агреговане віддзеркалення економічних відносин країни з рештою світу протягом певного періоду часу (рік, квартал, місяць). *Згідно визначення МВФ платіжний баланс - це статистичний звіт, де у систематичному вигляді наводяться сумарні дані про зовнішньоекономічні операції цієї країни з іншими країнами світу за певний проміжок часу. Платіжний баланс відображає стан зовнішньоекономічних зв'язків країни.*

За характером операцій платіжний баланс поділяється на баланс поточних операцій та баланс руху капіталів.

Платіжний баланс поточних операцій складається з:

- торгового балансу;
- балансу послуг;
- балансу іноземного туризму та некомерційних операцій;
- балансу доходів і платежів по закордонних інвестиціях.

У торговому балансі відображається співвідношення між експортом та імпортом товарів. Стан торгового балансу віддзеркалює економічне становище країни, ступінь залежності її від зовнішніх ринків.

Сальдо торговельного балансу - це різниця між вартісним обсягом експорту й імпорту товарів окремої країни. Якщо експорт товарів перевищує імпорт товарів, то сальдо позитивне "+", якщо імпорт перевищує експорт - сальдо негативне "-".

Баланс послуг - це платежі та надходження по фрахту, поштових, телефонних та телеграфних послугах, страхуванню та банківських послугах, передачі "ноу-хау", орендній платі, різноманітних комісійних та ін.

Баланс розрахунків по іноземному туризму та некомерційних операціях включає платежі та надходження по туризму, приватних та офіційних переказах, пенсіях, дарах, контрибуціях та репараціях, державних витратах на утримання іноземних представництв, субсидіях, наданню військової допомоги іншим державам, утриманню військових баз за кордоном тощо. Сальдо цього балансу у багатьох країнах має велике значення для кінцевого результату платіжного балансу. Це актуально для України, де значна частина населення виїжджає в інші країни на заробітки .

Баланс доходів та платежів по закордонних інвестиціях відображає сплату відсотків та дивідендів імпортерами капіталу та їх отримання експортерами. Країни, що довгий час мають активний баланс поточних операцій, можуть використовувати ці кошти (величина позитивного сальдо) для закордонних інвестицій, наприклад, у формі інвестування капіталу у нерухомість (будівництво та придбання земельних ділянок за кордоном), для придбання акцій та облігацій підприємств інших країн та облігацій іноземних урядів, для розміщення капіталів в іноземних банківських установах. І навпаки, країни, що мають пасивне сальдо балансу змушені створювати відповідний інвестиційний клімат для ввезення (імпорту) іноземних капіталів.

Баланс руху капіталів складається з:

- балансу короткострокових капіталів;
- балансу довгострокових капіталів.

Баланс руху капіталів відображає платежі та надходження по експорту-імпорту державного та приватного короткострокового (кредити у товарній та грошовій формах терміном до одного року, ввіз та вивіз національної та іноземної валют) та довгострокового (купівля - продаж цінних паперів, надання або отримання довгострокових кредитів) капіталів. У платіжному балансі зі знаком "плюс" відображається експорт товарів та послуг, одержані доходи та трансферти, зменшення фінансових активів, збільшення зобов'язань; із знаком "мінус" - імпорт товарів і послуг, сплачені доходи та трансферти, збільшення фінансових активів, зменшення зобов'язань.

Країні, яка має негативне сальдо по основних статтях платіжного балансу, необхідно:

- стимулювати експорт національних виробників і одночасного стримування імпорту іноземних товарів і послуг;
- залучати довгострокові іноземні капітали та обмежувати вивіз національних капіталів.

Якщо цих заходів недостатньо для зменшення обсягу дефіциту по основних статтях балансу - необхідно використовувати **методи балансування платіжного балансу**. За методикою МВФ методи балансування сальдо платіжного балансу можуть бути тимчасові та остаточні.

До **тимчасових методів балансування** належать:

- одержання іноземних позик та ввезення підприємницького капіталу;
- використання короткострокових кредитів за взаємними угодами між центральними банками країн за системою "своп";
- використання нафтодоларів шляхом перерозподілу валютної виручки нафтодобувних країн від експорту нафти;
- надання МВФ країнам-членам резервних кредитів (резервна позиція в МВФ);
- мобілізація коштів на світовому фінансовому ринку (кредити банківських консорціумів, облігаційні позики);

- пільгові кредити по лінії програм іноземної "допомоги".

Остаточними методами балансування вважаються:

- вивіз золота;

- купівля іноземної валюти в обмін на золото або отримання кредиту в іноземній валюті під заставу золота з подальшим використанням валюти для розрахунків; - використання для остаточних розрахунків коштів з внутрішніх валютних резервів країни;

- обмін СДР (спеціальні права запозичення) на певну кількість необхідної іноземної валюти; отримання іноземної "допомоги" у вигляді субсидій та дарувань.

До показників, які характеризують ефективність функціонування економіки країни, відносять також **державний борг**. При наявності дефіциту бюджету країна позичає грошові ресурси, що, у свою чергу, призводить до виникнення та зростання державного боргу. Світовий банк вважає критичним рівнем державного зовнішнього боргу стосовно ВВП - 50%. Експерти Світового банку оцінили зовнішній борг України у 2012 році у 82% від ВВП. Через це Американське ділове видавництво Business 14 Insider опублікувало список країн, які найбільше близькі до дефолту, у списку із 18 країн Україна була наведена шостою.

Крім платіжного балансу до показників, що характеризують інтенсивність та ефективність зовнішньоекономічної зв'язків країни, відносять ще і такі:

Експорт на душу населення,

$$E_{\text{ддас}} = \frac{E}{\text{Ч}_{\text{нас}}}$$

де $E_{\text{ддас}}$ - обсяг експорту на душу населення в даному році;

E - обсяг експорту країни у звітному році;

$\text{Ч}_{\text{нас}}$ - кількість населення у країні.

Імпорт на душу населення,

$$I_{\text{д.нас}} = \frac{I}{\text{Ч}_{\text{нас}}}$$

де $I_{\text{д.нас}}$ - обсяг імпорту на душу населення в звітному році;

I - обсяг імпорту країни в звітному році.

Зовнішньоторговельний оборот на душу населення,

$$\text{ЗТО}_{\text{дНас}} = \frac{\text{ЗТО}}{\text{Ч}_{\text{нас}}}$$

де $\text{ЗТО}_{\text{дНас}}$ - обсяг зовнішньоторговельного обороту на душу населення в звітному році;

ЗТО - обсяг зовнішньоторговельного обороту в звітному році.